SODBA SODIŠČA (drugi senat)

z dne 25. novembra 2010*

V zadevi C-429/09,

katere predmet je predlog za sprejetje predhodne odločbe na podlagi člena 234 ES, ki ga je vložilo Verwaltungsgericht Halle (Nemčija) z odločbo z dne 30. septembra 2009, ki je prispela na Sodišče 30. oktobra 2009, v postopku

Günter Fuß

proti

Stadt Halle,

* Jezik postopka: nemščina.

SODIŠČE (drugi senat),

v sestavi J. N. Cunha Rodrigues, predsednik senata, A. Arabadžiev, A. Rosas, U. Lõhmus in A. Ó Caoimh (poročevalec), sodniki,

generalni pravobranilec: P. Mengozzi,
sodni tajnik: B. Fülöp, administrator,

na podlagi pisnega postopka in obravnave z dne 2. septembra 2010,

ob upoštevanju stališč, ki so jih predložili:

– za G. Fußa M. Geißler, odvetnik,

– za Stadt Halle T. Brümmer, odvetnik,

– za nemško vlado J. Möller in C. Blaschke, zastopnika,

– za Evropsko komisijo V. Kreuschitz in M. van Beek, zastopnika,

na podlagi sklepa, sprejetega po opredelitvi generalnega pravobranilca, da bo v zadevi razsojeno brez sklepnih predlogov,

izreka naslednjo

Sodbo

1 Predlog za sprejetje predhodne odločbe se nanaša na razlago Direktive Sveta 93/104/ES z dne 23. novembra 1993 o določenih vidikih organizacije delovnega časa (UL L 307, str. 18), kakor je bila spremenjena z Direktivo 2000/34/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. junija 2000 (UL L 195, str. 41, v nadaljevanju: Direktiva 93/104), in Direktive 2003/88/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 4. novembra 2003 o določenih vidikih organizacije delovnega časa (UL L 299, str. 9).

2 Predlog je bil vložen v okviru spora med G. Fußom in njegovim delodajalcem, Stadt Halle (v nadaljevanju: mesto Halle), o odškodninskem zahtevku, ki ga je vložil zaradi predolgega trajanja delovnega časa, ko je pri tem delodajalcu delal kot gasilec.

Pravni okvir

Ureditev Unije

Direktiva 93/104

3 Člen 1 Direktive 93/104 z naslovom „Namen in področje“ v odstavkih 1 in 2(a) določa:

„1. Ta direktiva določa minimalne varnostne in zdravstvene zahteve pri organizaciji delovnega časa.

2. Ta direktiva se nanaša na:

(a) minimalni čas dnevnega počitka, tedenskega počitka in letnega dopusta kot tudi na odmore in maksimalni tedenski delovni čas.“

4 Člen 2 te direktive z naslovom „Definicije“ določa:

„Za namene te direktive se uporabljajo naslednje definicije:

1. delovni čas je vsak čas, v katerem delavec dela, je na razpolago delodajalcu in opravlja svoje naloge ali dolžnosti skladno z nacionalno zakonodajo oziroma prakso;

[…]“

5 Pod naslovom „Maksimalni tedenski delovni čas“ člen 6 navedene direktive določa:

„Države članice sprejmejo potrebne ukrepe, ki zagotovijo da, skladno s potrebo po zaščiti varnosti in zdravja delavcev:

1. je tedenski delovni čas omejen z zakoni, podzakonskimi in upravnimi akti ali s kolektivnimi pogodbami ali sporazumi med socialnima partnerjema;

2. povprečni delovni čas za vsako sedemdnevno obdobje, vključno z nadurami, ne presega 48 ur.“

6 Na podlagi člena 16, točka 2, Direktive 93/104 lahko države članice za uporabo maksimalnega tedenskega delovnega časa, določenega v členu 6 te direktive, določijo referenčno obdobje, ki ni daljše od štirih mesecev, če ni drugače določeno v členu 17 iste direktive. V skladu z odstavkom 4 tega člena pa pravica do odstopanja od člena 16, točka 2, ne sme imeti za posledico referenčnega obdobja, ki je daljše od šestih mesecev ali dvanajstih mesecev, kadar so ta referenčna obdobja določena s kolektivnimi pogodbami ali sporazumi med socialnimi partnerji.

7 Člen 18(1) Direktive 93/104 določa:

„1. (a) Države članice sprejmejo zakone, podzakonske in upravne akte, potrebne za uskladitev s to direktivo, do 23. novembra 1996 ali do takrat zagotovijo, da socialna partnerja izvajata potrebne ukrepe na podlagi sporazumov, s tem da so države članice zavezane sprejeti vse potrebne ukrepe, s katerimi bodo lahko vedno zagotovile, da se določbe iz te direktive upoštevajo.

(b) (i) Vendar ima država članica možnost, da ne uporablja člena 6, pri čemer spoštuje splošna načela zaščite varnosti in zdravja delavcev in sprejme ukrepe potrebne za zagotovitev, da:

– noben delodajalec od delavca ne zahteva, da dela več kot 48 ur v sedemdnevnem obdobju, izračunanem kot povprečje v referenčnem obdobju iz točke 2 člena 16, razen če prej pridobi delavčevo soglasje za takšno delo,

– nobenega delavca, ki ne soglaša s takšnim delom, delodajalec ne oškoduje,

– delodajalec sproti vodi evidenco vseh delavcev, ki opravljajo takšno delo,

– se evidence predložijo pristojnim organom, ki lahko iz razlogov, povezanih z varnostjo in/ali zdravjem delavcev, prepovejo ali omejijo možnost preseganja največjega števila tedenskih delovnih ur,

– delodajalec predloži pristojnim organom na njihovo zahtevo podatke o primerih, v katerih so delavci soglašali z delom, ki presega 48 ur v sedemdnevnem obdobju, izračunanem kot povprečje v referenčnem obdobju iz točke 2 člena 16.

[…]“

Direktiva 2003/88

8 Kot izhaja iz njene prve uvodne izjave, Direktiva 2003/88 zaradi jasnosti prinaša kodifikacijo določb Direktive 93/104.

9 Člen 1 Direktive 2003/88 z naslovom „Namen in področje uporabe“ določa:

„1. Ta direktiva določa minimalne varnostne in zdravstvene zahteve pri organizaciji delovnega časa.

2. Ta direktiva se nanaša na

(a) minimalni čas dnevnega počitka, tedenskega počitka in letnega dopusta, kot tudi na odmore in najdaljši tedenski delovni čas; in

[…]“

10 Člen 2, točka 1, te direktive z naslovom „Opredelitev pojmov“ določa:

„V tej direktivi se uporabljajo naslednje opredelitve pojmov:

1. ‚delovni čas‘ pomeni vsak čas, v katerem delavec dela, je na razpolago delodajalcu in opravlja svoje naloge ali dolžnosti v skladu z nacionalno zakonodajo in/ali prakso.“

11 Člen 6 iste direktive z naslovom „Najdaljši tedenski delovni čas“ določa:

„Države članice sprejmejo potrebne ukrepe, s katerimi v skladu s potrebo po varovanju zdravja in varnosti delavcev zagotovijo, da:

(a) je tedenski delovni čas omejen z zakoni, podzakonskimi ali upravnimi akti ali s kolektivnimi pogodbami ali sporazumi med socialnimi partnerji;

(b) povprečni delovni čas za vsako sedemdnevno obdobje, vključno z nadurami, ne presega 48 ur.“

12 Na podlagi člena 16 Direktive 2003/88 lahko države članice za uporabo maksimalnega tedenskega delovnega časa, določenega v njenem členu 6, določijo referenčno obdobje, ki ni daljše od štirih mesecev, če ni drugače določeno v členih 17 in 18 te direktive. V skladu s členom 19, prvi in drugi odstavek, pa pravica do odstopanja od člena 16 ne sme imeti za posledico referenčnega obdobja, ki je daljše od šestih mesecev ali dvanajstih mesecev, kadar so ta referenčna obdobja določena s kolektivnimi pogodbami ali sporazumi med socialnimi partnerji.

13 Člen 22(1), prvi pododstavek, navedene direktive določa:

„Država članica ima možnost, da ne uporabi člena 6, pri čemer pa upošteva splošna načela varovanja zdravja in varnosti delavcev pod pogojem, da sprejme potrebne ukrepe, s katerimi se zagotovi, da:

(a) noben delodajalec od delavca ne zahteva, da dela več kot 48 ur v sedem-dnevnem obdobju, izračunanem kot povprečje za referenčno obdobje iz člena 16(b), če prej ni pridobil delavčevega soglasja za opravljanje takega dela;

(b) delodajalec ne sme škodovati nobenemu delavcu, ki ni pripravljen dati soglasja za tako delo;

(c) delodajalec vodi tekočo evidenco vseh delavcev, ki opravljajo tako delo;

(d) se evidence predložijo pristojnim organom, ki lahko iz razlogov, povezanih z varnostjo in/ali zdravjem delavcev, prepovejo ali omejijo možnost preseganja najvišjega števila ur v delovnem tednu;

(e) delodajalec pristojnim organom na njihovo zahtevo predloži podatke o primerih, ko so delavci dali soglasje za delo preko 48 ur v sedem-dnevnem obdobju, izračunano kot povprečje za referenčno obdobje iz člena 16(b).“

14 V skladu s členom 27(1) Direktive 2003/88 se razveljavi Direktiva 93/104, brez poseganja v obveznosti držav članic glede rokov za prevzem v nacionalno zakonodajo.

15 V skladu s svojim členom 28 je Direktiva 2003/88 začela veljati 2. avgusta 2004.

Nacionalna ureditev

16 Člen 2(1) uredbe dežele Saška-Anhalt o delovnem času javnih uslužbencev v gasilskih tehničnih službah mest in občin (Verordnung über die Arbeitszeit der Beamtinnen und Beamten im feuerwehrtechnischen Dienst der Städte und Gemeinden des Landes Sachsen-Anhalt) z dne 7. oktobra 1998 (v nadaljevanju: ArbZVO-FW 1998), ki je veljala do 31. decembra 2007, je določal:

„Polni tedenski delovni čas javnih uslužbencev, ki opravljajo izmensko delo in katerih tedenske dejavnosti potekajo predvsem v obliki pripravljenosti ali dežurstva, znaša v povprečju 54 ur. […]“

17 ArbZVO-FW 1998 je bila nadomeščena z ArbZVO-FW z dne 5. julija 2007, ki je začela veljati 1. januarja 2008 (v nadaljevanju: ArbZVO-FW 2007).

18 Člen 2(1) ArbZVO-FW 2007 določa:

„Polni tedenski delovni čas javnih uslužbencev v letnem povprečju znaša 48 ur, vključno z nadurami."

19 Člen 4 ArbZVO-FW 2007 z naslovom „Posebni dogovori" določa:

„1. Ob upoštevanju splošnih načel varnosti in varovanja zdravja lahko trajanje izmenskega dela presega povprečni polni tedenski delovni čas iz člena 2(1), če zadevne osebe s tem soglašajo in če ima delodajalec o tem dokaz.

2. Soglasje iz odstavka 1 se lahko prekliče ob upoštevanju šestmesečnega odpovednega roka. Zadevne osebe morajo biti o tem pisno obveščene."

20 Člen 72(3) zakona o javnih uslužbencih dežele Saška-Anhalt (Beamtengesetz Land Sachsen-Anhalt) v različici, ki je veljala ob nastanku dejstev v postopku v glavni stvari, določa, da se, če se delo opravlja v obliki pripravljenosti ali dežurstva, običajni delovni čas lahko podaljša glede na potrebe službe, vendar v povprečju ne sme preseči 54 ur na teden.

Spor o glavni stvari in vprašanja za predhodno odločanje

21 G. Fuß je od 10. maja 1982 zaposlen pri mestu Halle. Leta 1998 je bil imenovan za javnega uslužbenca, in sicer višjega gasilskega poveljnika („Oberbrandmeister“), od 15. decembra 2005 pa ima naziv glavnega gasilskega poveljnika („Hauptbrandmeister“).

22 Do 4. januarja 2007 je G. Fuß delal v gasilski službi za intervencijo „protipožarna zaščita“ mesta Halle kot voznik. Njegov razpored dela je določal delovni čas povprečno 54 ur na teden, kar je obsegalo izmene, v katerih se je delalo 24 ur. Vsako od teh obdobij, v katerem mora biti gasilec prisoten v gasilskem domu, je bilo sestavljeno iz obdobja dejanskega dela in obdobja dežurstva, ki je lahko prekinjeno zaradi intervencije.

23 Z dopisom z dne 13. decembra 2006 je G. Fuß s sklicevanjem na sklep z dne 14. julija 2005 v zadevi Personalrat der Feuerwehr Hamburg (C-52/04, ZOdl., str. I-7111) zahteval, naj v prihodnje njegov tedenski delovni čas več ne preseže zgornje meje povprečja 48 ur, določenih v členu 6(b) Direktive 2003/88. Z istim dopisom je zahteval nadomestilo za nezakonito nadurno delo v obdobju od 1. januarja 2004 do 31. decembra 2006, pri čemer se mu te pravice lahko priznajo bodisi kot kompenzacija s prostim časom bodisi kot nadomestilo za opravljeno nadurno delo.

24 Mesto Halle je z odločbo z dne 2. januarja 2007 G. Fußa za približno dve leti proti njegovi volji premestilo v poveljstvo z utemeljitvijo, da je taka premestitev potrebna zaradi organizacije dela. Ta odločba je bila predmet sodbe z dne 14. oktobra 2010 v zadevi Fuß (C-243/09, ZOdl., str. I-9849).

25 Mesto Halle je z odločbo z dne 20. marca 2007 zavrnilo zahtevek za kompenzacijo G. Fußa za obdobje med 1. januarjem 2004 in 31. decembrom 2006, pri čemer se je sklicevalo na sklep Oberverwaltungsgericht des Landes Sachsen-Anhalt z dne 17. oktobra 2006, po katerem je pravica do kompenzacije s prostim časom mogoča šele, ko je vložen tak zahtevek. Mesto Halle pa je ugodilo zahtevku G. Fußa za kompenzacijo s prostim časom za nadurno delo, opravljeno od januarja 2007 dalje. Ker pa je bila od njegove premestitve na drugo delovno mesto upoštevana zgornja meja tedenskega delovnega časa, ki ga je opravil, mu za to obdobje ni bilo mogoče priznati nikakršnega denarnega nadomestila ne na račun odškodnine in obresti ne na račun „pravice do odprave škodljivih posledic“.

26 Mesto Halle je z odločbo z dne 25. aprila 2007 zavrnilo ugovor G. Fußa zoper navedeno odločbo o zavrnitvi z dne 20. marca 2007 in navedlo, da slednji sicer ima pravico zahtevati prenehanje kršitve prava Unije, ki izvira iz prekoračitve povprečnega tedenskega delovnega časa 48 ur, vendar pa samo za obdobje po izteku meseca, v katerem je bil vložen zahtevek, saj mora javni uslužbenec predhodno pri svojem delodajalcu ugovarjati zoper njegovo protipravno ravnanje.

27 Verwaltungsgericht Halle, pri katerem je bila vložena tožba zoper odločbi o zavrnitvi z dne 20. marca in 25. aprila 2007, ocenjuje, da G. Fuß na podlagi nacionalnega prava nima pravice do kompenzacije s prostim časom ali do nadomestila za opravljeno nadurno delo. Pravica do oprostitve dela v obsegu celotnega trajanja opravljenega nadurnega dela naj bi namreč v nacionalnem pravu ne imela nobene pravne podlage. Poleg tega naj bi G. Fuß ne imel pravice do plačila za nadurno delo, ker mu opravljanje nadur kot takih ni bilo naloženo.

28 Po mnenju navedenega sodišča lahko v nacionalnem pravu pravica do oprostitve dela temelji le na načelu dobre vere v smislu člena 242 civilnega zakonika (Bürgerliches Gesetzebuch, v nadaljevanju: BGB). Vendar bi taka pravica predpostavljala, da je zadevni javni uslužbenec na svojega delodajalca naslovil zahtevek, naj ga zaposli samo za zakonsko določeni delovni čas. V takem primeru bi bilo treba plačati nadomestilo zgolj za ure, ki so bile nezakonito naložene po vložitvi navedenega zahtevka.

29 Predložitveno sodišče se vseeno sprašuje, ali pravica do nadomestila morda ne izhaja iz Direktive 2003/88. Zahteva po predhodnem zahtevku delodajalcu bi namreč omejila praktično učinkovitost prava Unije na primere, v katerih se javni uslužbenci sklicujejo na spoštovanje tega prava, kar bi dajalo potuho ravnanju, kot je tisto iz postopka v glavni stvari, da bi pravo Unije spoštovali samo takrat, kadar bi bilo to zahtevano. Poleg tega naj bi mesto Halle v obravnavanem primeru napovedalo, da bo osebe, ki se sklicujejo na pravice iz navedene direktive, premestilo iz službe za intervencijo v drug oddelek, in naj bi dejansko premestilo G. Fußa po vložitvi njegovega zahtevka, da ne bi opravljal nadur čez maksimalni tedenski delovni čas. Prav tako se postavlja vprašanje, ali lahko pravica do kompenzacije s prostim časom izhaja iz določb, ki se nanašajo na referenčna obdobja iz navedene direktive.

30 Verwaltungsgericht Halle je v teh okoliščinah prekinilo odločanje in Sodišču v predhodno odločanje predložilo ta vprašanja:

„1. Ali iz Direktive [2003/88] izhajajo sekundarne pravice, če je delodajalec (v javnem sektorju) določil delovni čas, ki je presegel mejo, določeno v členu 6(b) Direktive [2003/88]?

2. Če je odgovor na prvo vprašanje pritrdilen, ali pravica izhaja samostojno iz kršitve Direktive [2003/88] ali pa pravo [Unije] določa nadaljnjo zahtevo za pravico, na primer zahtevo po skrajšanju delovnega časa ali krivdo na strani delodajalca pri določitvi delovnega časa?

3. Če gre za sekundarno pravico, se postavlja vprašanje, ali se nanaša na kompenzacijo s prostim časom ali na denarno nadomestilo in katere usmeritve za obračun pravic daje pravo [Unije].

4. Ali so referenčna obdobja iz člena 16(b) in/ali iz drugega odstavka člena 19 Direktive [2003/88] v primeru, kakršen je konkretni, v katerem nacionalno pravo določa le delovni čas, ki presega najdaljši delovni čas po členu 6(b) Direktive [2003/88], neposredno uporabna, ne da bi bila predvidena kompenzacija? Če so neposredno uporabna, ali naj se kompenzacija določi, če delodajalec do poteka referenčnega obdobja ne določi kompenzacije, in kako?

5. Kako je treba odgovoriti na vprašanja od prvega do četrtega v času veljavnosti Direktive [93/104]?“

Vprašanja za predhodno odločanje

Uvodne ugotovitve

31 Predložitveno sodišče z vprašanji po eni strani sprašuje o pogojih v zvezi z obstojem pravice do odškodnine za škodo, ki je nastala v okoliščinah, kot so v postopku v glavni stvari, v katerih je delavec, ki je kot gasilec zaposlen v službi za intervencijo v javnem sektorju, opravil povprečni tedenski delovni čas, ki presega tistega iz direktiv 93/104 in 2003/88, po drugi strani pa se sprašuje o postopkovnih pravilih in merilih za priznanje take pravice do odškodnine.

32 Za odgovor na ta vprašanja je treba najprej ugotoviti, da se – kot je pravilno ugotovilo predložitveno sodišče – za odškodninski zahtevek, vložen v postopku v glavni stvari, ki se nanaša na obdobje med 1. januarjem 2004 in 31. decembrom 2006, delno uporabljajo določbe Direktive 93/104, ki je veljala do 1. avgusta 2004, in delno tiste iz Direktive 2003/88, ki je z 2. avgustom 2004 nadomestila kodifikacijo določb Direktive 93/104. Ker pa so upoštevne določbe iz teh direktiv v bistvu zapisane enako in so odgovori na vprašanja predložitvenega sodišča zaradi te identičnosti enaki ne glede na to, katera direktiva naj se uporabi, se je treba pri odgovoru na ta vprašanja sklicevati samo na določbe Direktive 2003/88.

33 Za uvod je treba opozoriti, da člen 6(b) Direktive 2003/88 predstavlja pravilo socialnega prava Evropske unije posebnega pomena, ki je sprejeto v korist vsakega delavca

kot minimalna zahteva, namenjena zagotavljanju njegove varnosti in zdravja, ki državam članicam nalaga obveznost določitve zgornje meje 48 ur za povprečni tedenski delovni čas, kar je zgornja meja, glede katere je izrecno določeno, da vključuje tudi nadure, in od katere ob neizvajanju pravice iz člena 22(1) te direktive v nacionalnem pravu nikakor niso mogoča odstopanja, kar zadeva dejavnosti, kot je gasilstvo iz postopka v glavni stvari, celo ob soglasju zadevnega delavca (glej v tem smislu sodbo z dne 5. oktobra 2004 v združenih zadevah Pfeiffer in drugi, od C-397/01 do C-403/01, ZOdl., str. I-8835, točki 98 in 100, in zgoraj navedeno sodbo Fuß, točke od 33 do 35 in 38).

34 Kot je Sodišče že razsodilo, države članice torej ne morejo enostransko določiti obsega člena 6(b) Direktive 2003/88 z določitvijo kakršnih koli pogojev ali omejitev za izvajanje pravice delavcev, da njihov povprečni tedenski delovni čas ne presega te zgornje meje (glej zgoraj navedeni sodbi Pfeiffer in drugi, točka 99, in Fuß, točka 52).

35 Poleg tega je Sodišče odločilo, da ima člen 6(b) Direktive 2003/88 neposreden učinek, torej da posameznikom daje pravice, na katere se lahko sklicujejo neposredno pred nacionalnimi sodišči (zgoraj navedeni sodbi Pfeiffer in drugi, točke od 103 do 106, in Fuß, točke od 56 do 59).

36 Kot je Sodišče ugotovilo v točki 60 zgoraj navedene sodbe Fuß, ni sporno, da je med obdobjem, na katerega se nanaša odškodninski zahtevek v postopku v glavni stvari, rok za prenos Direktive 93/104, katere kodifikacijo pomeni Direktiva 2003/88, že potekel in da dežela Saška-Anhalt, kar zadeva gasilce, zaposlene v službi za intervencijo, ni opravila prenosa v svoje notranje pravo.

37 Dejstvo je, da je ArbZVO-FW 1998, ki se je za gasilce uporabljal med navedenim obdobjem, dopuščal doseganje povprečnega tedenskega delovnega časa, ki je presegal zgornjo mejo 48 ur iz člena 6(b) Direktive 2003/88, in da ta dežela v istem obdobju v svoje notranje pravo ni prenesla pravice do odstopanja iz člena 22(1) te direktive, torej pravice, katere izvajanje posebej zahteva, da se pridobi soglasje zadevnega delavca, pri čemer je bil prenos teh različnih določb navedene direktive opravljen šele 1. januarja 2008 s sprejetjem ArbZVO-FW 2007 (glej zgoraj navedeno sodbo Fuß, točke 36, 37 in 45).

38 V takih okoliščinah se lahko delavec, kot je G. Fuß, zaposlen v službi za intervencijo pri mestu Halle, neposredno sklicuje na določbe člena 6(b) Direktive 2003/88 proti takemu delodajalcu v javnem sektorju, da se zagotovi spoštovanje pravice do nepreseganja povprečnega tedenskega delovnega časa 48 ur, ki izhaja iz te direktive (zgoraj navedena sodba Fuß, točka 60).

39 V zvezi s tem je treba spomniti, da obveznost držav članic, ki izhaja iz neke direktive, da dosežejo rezultat, ki ga ta določa, in njihova obveznost na podlagi člena 4(3) PEU, da sprejmejo vse ustrezne ukrepe, splošne ali posebne, da bi zagotovile izpolnjevanje

te obveznosti, velja za vse organe držav članic. Takšni obveznosti veljata za te organe tudi v morebitnih primerih, ko nastopajo kot delodajalec v javnem sektorju (sodba z dne 15. aprila 2008 v zadevi Impact, C-268/06, ZOdl., str. I-2483, točka 85).

40 Glede na sodno prakso Sodišča iz tega izhaja, da morajo nacionalna sodišča in organi uprave – če ni mogoča razlaga in uporaba nacionalnega prava v skladu z zahtevami prava Unije – v celoti uporabiti pravo Unije in zavarovati pravice, ki jih to pravo priznava posameznikom, pri čemer, če je treba, ne uporabijo nasprotujočih določb nacionalnega prava (glej v tem smislu sodbi z dne 22. junija 1989 v zadevi Costanzo, 103/88, Recueil, str. 1839, točka 33, in z dne 11. januarja 2007 v zadevi ITC, C-208/05, ZOdl., str. I-181, točki 68 in 69, ter zgoraj navedeno sodbo Fuß, točka 63).

41 Na vprašanja, ki jih je postavilo predložitveno sodišče, je treba odgovoriti na podlagi teh uvodnih ugotovitev.

Prvo vprašanje

42 Predložitveno sodišče s prvim vprašanjem v bistvu sprašuje, ali pravo Unije, zlasti Direktiva 2003/88, daje delavcu, ki je tako kot G. Fuß v postopku v glavni stvari kot gasilec, zaposlen v službi za intervencijo v javnem sektorju, opravil povprečni tedenski delovni čas, ki presega zgornjo mejo 48 ur iz člena 6(b) te direktive, pravico do odškodnine za nastalo škodo.

43 Opozoriti je treba, da je namen Direktive 2003/88 določitev minimalnih zahtev, namenjenih izboljšanju življenjskih in delovnih razmer za delavce s približevanjem nacionalnih zakonodaj, ki se nanašajo predvsem na delovni čas. Namen tega usklajevanja na ravni Unije glede organizacije delovnega časa je zagotavljanje boljše zaščite varnosti in zdravja delavcev, tako da se jim zagotovi pravica do minimalnega počitka, predvsem dnevnega in tedenskega, in do primernih odmorov ter da se določi zgornja meja tedenskega delovnega časa (glej zlasti zgoraj navedeni sodbi Pfeiffer in drugi, točka 76, in Fuß, točka 32).

44 Kot je pravilno navedla Evropska komisija, pa Direktiva 2003/88 ne vsebuje nobenih določb o sankcijah, ki bi jih bilo mogoče uporabiti ob kršitvi minimalnih zahtev, ki so določene v njej, zlasti kar zadeva trajanje delovnega časa, torej ne vsebuje nobenega posebnega pravila o povrnitvi škode, ki je morebiti nastala delavcem zaradi take kršitve.

45 Vendar pa je treba opozoriti, da je v skladu z ustaljeno sodno prakso Sodišča načelo odgovornosti države za škodo, povzročeno posameznikom zaradi kršitev prava Unije, za katere odgovarja država, vsebovano v sistemu pogodb, na katerih temelji Unija (glej v tem smislu sodbe z dne 19. novembra 1991 v združenih zadevah Francovich in drugi, C-6/90 in C-9/90, Recueil, str. I-5357, točka 35; z dne 5. marca 1996 v združenih zadevah Brasserie du pêcheur in Factortame, C-46/93 in C-48/93, Recueil, str. I-1029, točka 31, in z dne 26. januarja 2010 v zadevi Transportes Urbanos y Servicios Generales, C-118/08, ZOdl., str. I-635, točka 29).

46 Iz navedene sodne prakse izhaja, da ta obveznost velja za vse primere, ko država članica krši pravo Unije, in to ne glede na to, kateri državni organ je povzročil kršitev in kateri mora v skladu s pravom zadevne države članice načeloma povrniti škodo (glej v tem smislu zgoraj navedeno sodbo Brasserie du pêcheur in Factortame, točka 32; sodbe z dne 1. junija 1999 v zadevi Konle, C-302/97, Recueil, str. I-3099, točka 62; z dne 4. julija 2000 v zadevi Haim, C-424/97, Recueil, str. I-5123, točka 27, in z dne 30. septembra 2003 v zadevi Köbler, C-224/01, Recueil, str. I-10239, točka 31).

47 Tako je Sodišče presodilo, da imajo oškodovanci pravico do odškodnine, če so izpolnjeni trije pogoji, in sicer: namen kršenega pravila prava Unije mora biti priznavanje pravic posameznikom, kršitev tega pravila mora biti dovolj resna in obstajati mora neposredna vzročna zveza med to kršitvijo in škodo, povzročeno oškodovancem (glej v tem smislu zgoraj navedeno sodbo Transportes Urbanos y Servicios Generales, točka 30).

48 Ali so izpolnjeni pogoji, ki omogočajo določitev odgovornosti držav članic za škodo, ki je bila posameznikom povzročena s kršitvami prava Unije, morajo ugotoviti nacionalna sodišča v skladu z usmeritvami, ki jih je določilo Sodišče za ugotavljanje izpolnitve pogojev (glej sodbo z dne 12. decembra 2006 v zadevi Test Claimants in the FII Group Litigation, C-446/04, ZOdl., str. I-11753, točka 210 in navedena sodna praksa).

49 Glede postopka v glavni stvari – kar zadeva prvi pogoj – že iz točk od 33 do 35 te sodbe izhaja, da člen 6(b) Direktive 2003/88 v delu, v katerem državam članicam kot minimalno zahtevo nalaga zgornjo mejo v zvezi s povprečnim tedenskim delovnim časom, od katerega mora imeti korist vsak delavec, pomeni pravilo socialnega prava

Unije posebnega pomena, katerega obseg ne sme biti odvisen od kakršnih koli pogojev ali omejitev in ki posameznikom daje pravice, na katere se lahko sklicujejo neposredno pred nacionalnimi sodišči.

50 V teh okoliščinah je jasno, da člen 6(b) Direktive 2003/88 vsebuje pravilo prava Unije, katerega predmet je podelitev pravic posameznikom, in da je zato prvi pogoj za obstoj pravice do odškodnine v postopku v glavni stvari izpolnjen.

51 V zvezi z drugim pogojem je treba opozoriti, da v skladu s sodno prakso Sodišča obstoj dovolj resne kršitve prava Unije določa očitno in težko kršitev pooblastil za odločanje po prostem preudarku, ki jo stori država članica, pri čemer sta dejavnika, ki ju je treba v zvezi s tem upoštevati, zlasti stopnja jasnosti in natančnosti kršenega pravila ter obseg polja proste presoje, ki ga kršeno pravilo dopušča nacionalnim organom (glej zlasti zgoraj navedeno sodbo Brasserie du pêcheur in Factortame, točki 55 in 56, in sodbo z dne 25. januarja 2007 v zadevi Robins in drugi, C-278/05, ZOdl., str. I-1053, točka 70).

52 Kršitev prava Unije je vsekakor dovolj resna, kadar je bila storjena z očitnim neupoštevanjem sodne prakse Sodišča v zadevi (glej zlasti zgoraj navedeno sodbo Brasserie du pêcheur in Factortame, točka 57; sodbo z dne 28. junija 2001 v zadevi Larsy, C-118/00, Recueil, str. I-5063, točka 44, in zgoraj navedeno sodbo Köbler, točka 56).

53 Če morajo, tako kot je navedeno v točki 48 te sodbe, nacionalna sodišča načeloma preveriti, ali so izpolnjeni pogoji za odgovornost držav, ki izhajajo iz kršitve prava Unije, pa je treba ugotoviti, da ima v postopku v glavni stvari Sodišče na razpolago vse elemente, potrebne za presojo, ali je treba dejstva v obravnavanem primeru opredeliti kot dovolj resno kršitev prava Unije (glej po analogiji sodbi z dne 26. marca 1996 v zadevi British Telecommunications, C-392/93, Recueil, str. I-1631, točka 41, in z dne 17. oktobra 1996 v združenih zadevah Denkavit in drugi, C-283/94, C-291/94 in C-292/94, Recueil, str. I-5063, točka 49).

54 Kot je namreč pravilno navedla Evropska komisija, je v obdobju, ki je predmet odškodninskega zahtevka v postopku v glavni stvari, namreč med 1. januarjem 2004 in 31. decembrom 2006, G. Fuß na podlagi ArbZVO-FW 1998 moral delati v povprečju 54 ur na teden, kar je obsegalo 24-urne izmene, sestavljene iz obdobja dejanskega dela in obdobja dežurstva, v katerem je moral biti prisoten na delovnem mestu, Sodišče že izdalo sodbo z dne 3. oktobra 2000 v zadevi Simap (C-303/98, Recueil, str. I-7963), sklep z dne 3. julija 2001 v zadevi CIG (C-241/99, Recueil, str. I-5139) in sodbo z dne 9. septembra 2003 v zadevi Jaeger (C-151/02, Recueil, str. I-8389).

55 Iz te sodne prakse Sodišča, sprejete pred zadevnimi dogodki iz postopka v glavni stvari, jasno izhaja, da je delovni čas, v katerem se delo opravlja v obliki pripravljenosti ali dežurstva in v katerem morajo biti zadevni delavci fizično prisotni na delovnem mestu, vključen v pojem „delovnega časa“ v smislu Direktive 2003/88 in da zato ta nasprotuje nacionalni ureditvi, ki določa povprečni tedenski delovni čas, ki – ker vsebuje taka obdobja pripravljenosti in dežurstev – presega zgornjo tedensko mejo iz člena 6(b) navedene direktive (glej zgoraj navedeno sodbo Simap, točke od 46 do 52; zgoraj navedeni sklep CIG, točki 33 in 34, in zgoraj navedeno sodbo Jaeger, točke od 68 do 71, 78 in 79).

56 Poleg tega je Sodišče 5. oktobra 2004, torej v obdobju, na katerega se nanaša postopek v glavni stvari, v zgoraj navedeni sodbi Pfeiffer in drugi ponovilo navedeno sodno prakso, ki se nanaša na obdobja dežurstev, ki so jih opravili delavci, ki so zaposleni – kot v tem primeru – v dejavnosti civilne zaščite.

57 Poleg tega je Sodišče v istem obdobju, glede na sodno prakso, navedeno v točkah od 53 do 55 te sodbe, ker vprašanje pojma „delovni čas“ v smislu Direktive 2003/88 ne pušča prostora za razumen dvom, v skladu s členom 104(3) svojega poslovnika 14. julija 2005 izdalo zgoraj navedeni sklep Personalrat der Feuerwehr Hamburg, s katerim je odločilo, da dejavnosti, ki jih opravljajo intervencijske sile gasilske javne službe – razen v izjemnih okoliščinah, ki pa niso okoliščine iz postopka v glavni stvari – spadajo na področje uporabe Direktive 2003/88, tako da njen člen 6(b) načeloma nasprotuje temu, da se preseže meja 48 ur, ki je določena kot najdaljši tedenski delovni čas, skupaj z dežurstvi (glej zgoraj navedeno sodbo Fuß, točka 44).

58 V teh okoliščinah je treba ugotoviti, da je treba neupoštevanje določb iz člena 6(b) Direktive 2003/88 v obdobju postopka v glavni stvari, storjeno z očitnim neupoštevanjem sodne prakse Sodišča, oceniti kot dovolj resno kršitev prava Unije, zato je v postopku v glavni stvari izpolnjen tudi drugi pogoj za priznanje obstoja pravice do odškodnine.

59 Končno je v zvezi s tretjim pogojem za odgovornost države zaradi kršitve prava Unije naloga predložitvenega sodišča, da preveri, ali obstaja – kot se zdi, da izhaja iz spisa, predloženega Sodišču – neposredna vzročna zveza med navedeno kršitvijo člena 6(b) Direktive 2003/88 in škodo, nastalo G. Fußu zaradi izgubljenega počitka, ki bi ga moral uživati, če bi bil spoštovan najdaljši tedenski delovni čas iz te določbe.

60 Zato se zdi, s pridržkom preverb, ki jih mora opraviti predložitveno sodišče, da so izpolnjeni pogoji, ki jih nalaga sodna praksa Sodišča za priznanje pravice do odškodnine v postopku v glavni stvari, kar je na obravnavi sicer priznala tudi nemška vlada.

61 V skladu s sodno prakso, navedeno v točki 46 te sodbe, lahko odškodnino za tako škodo, ki je bila povzročena posamezniku, zagotovi oseba javnega prava, kot je v postopku v glavni stvari mesto Halle ali dežela Saška-Anhalt, ker je bila škoda povzročena zaradi notranjih ukrepov, ki jih je slednja sprejela in pri tem kršila pravo Unije. Poleg tega pravo Unije ne nasprotuje temu, da za povrnitev škode, povzročene posamezniku z ukrepi osebe javnega prava, poleg same države članice odgovarja tudi takšen pravni subjekt (glej v tem smislu zgoraj navedeno sodbo Haim, točki 31 in 32).

62 S tem v zvezi je treba opozoriti, da mora država, razen pri pravici do odškodnine, katere neposredna podlaga je pravo Unije, če so izpolnjeni trije pogoji, navedeni v točki 47 te sodbe, posledice povzročene škode odpraviti v okviru nacionalnih predpisov o odgovornosti, pogoji, ki so jih določile nacionalne zakonodaje na področju povrnitve škode, pa ne smejo biti manj ugodni od pogojev za podobne nacionalne zahtevke

(načelo enakovrednosti) niti ne smejo biti oblikovani tako, da v praksi onemogočijo ali preveč otežijo pridobitev odškodnine (načelo učinkovitosti) (zgoraj navedena sodba Köbler, točka 58; sodba z dne 13. marca 2007 v zadevi Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation, C-524/04, ZOdl., str. I-2107, točka 123, in zgoraj navedena sodba Transportes Urbanos y Servicios Generales, točka 31).

63 Torej je treba na prvo vprašanje odgovoriti, da se lahko delavec, ki je tako kot G. Fuß v postopku v glavni stvari kot gasilec, zaposlen v službi za intervencijo v javnem sektorju, opravil povprečni tedenski delovni čas, ki presega tistega iz člena 6(b) Direktive 2003/88, sklicuje na pravo Unije za uveljavitev odgovornosti organov zadevne države članice za povrnitev škode, nastale zaradi kršitve te določbe.

Drugo vprašanje

64 Predložitveno sodišče v prvem delu drugega vprašanja sprašuje, ali pravo Unije nasprotuje nacionalni ureditvi, kot je ta v postopku v glavni stvari, ki pogojuje pravico delavca v javnem sektorju do povrnitve škode, ki mu je nastala, ker so organi zadevne države članice kršili pravilo prava Unije, v tem primeru člen 6(b) Direktive 2003/88,

z dodatnim pogojem, da je delodajalec ravnal krivdno. Z drugim delom istega vprašanja sprašuje, ali je mogoče to pravico pogojevati z obveznostjo predhodne vložitve zahtevka pri delodajalcu, da bi se doseglo spoštovanje te določbe.

Pogoj glede obstoja delodajalčeve krivde

65 Opozoriti je treba, da so po sodni praksi Sodišča trije pogoji, ki so navedeni v točki 47 te sodbe, zadostni za to, da posameznik pridobi pravico do odškodnine (glej zgoraj navedeni sodbi Brasserie du pêcheur in Factortame, točka 66, in Köbler, točka 57).

66 Iz tega izhaja, da čeprav pravo Unije ne izključuje, da lahko nacionalno pravo za odgovornost države za kršitev te pravice določi manj stroge pogoje (glej zgoraj navedeno sodbo Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation, točka 115 in navedena sodna praksa), pa vendar nasprotuje temu, da bi nacionalno pravo v zvezi s tem naložilo dodatne pogoje.

67 Tako je Sodišče že presodilo, da so ob upoštevanju sodne prakse, ki je omenjena v točki 51 te sodbe, nekateri objektivni in subjektivni elementi, ki jih je v okviru nacionalnega pravnega sistema mogoče povezati s pojmom krivde, lahko pomembni za

presojo, ali je neka kršitev prava Unije dovolj resna ali ne, vendar pa ostaja dejstvo, da obveznost za povrnitev škode, povzročene posameznikom, ne bi smela biti pogojena s pogojem, ki se navezuje na pojem krivde, ki presega dovolj resno kršitev prava Unije. Zahteva po izpolnitvi dodatnega pogoja bi lahko namreč vzbudila dvom o pravici do povračila škode, ki ima temelj v pravnem redu Unije (glej zgoraj navedeni sodbi Brasserie du pêcheur in Factortame, točke od 78 do 80, in Haim, točka 39).

68 Takšen bi bil primer pogoja, v skladu s katerim bi v zadevi, kakršna je ta v postopku v glavni stvari, pravica do povrnitve škode zaradi kršitve prava Unije bila pogojena z dokazom o obstoju kvalificirane oblike krivde, torej naklepa ali malomarnosti, na strani delodajalca, v tem primeru mesta Halle, ker, kot izhaja iz točk 51 in 58 te sodbe, že sama ArbZVO-FW 1998 pomeni dovolj resno kršitev prava Unije.

69 Vendar pa je predložitveno sodišče pristojno, da v okviru postopka, v katerem odloča, določi, ali je tak dodatni pogoj dejansko predpisan v nacionalni ureditvi, pri čemer je nemška vlada v pisnih stališčih in na obravnavi navedla, da delodajalčeva krivda po nacionalnem pravu nikakor ne pomeni pogoja za pravico do odškodnine.

70 Zato je treba na prvi del drugega vprašanja odgovoriti, da pravo Unije nasprotuje nacionalni ureditvi, kot je ta v postopku v glavni stvari, ki pogojuje – kar pa mora preveriti predložitveno sodišče – pravico delavca v javnem sektorju do povrnitve škode,

ki mu je nastala, ker so organi zadevne države članice kršili pravilo prava Unije, v tem primeru člen 6(b) Direktive 2003/88, s pogojem, ki se navezuje na pojem krivde, ki presega dovolj resno kršitev navedenega prava.

Pogoj glede obveznosti predhodne vložitve zahtevka pri delodajalcu

71 Po navedbah mesta Halle in nemške vlade je pogoj, v skladu s katerim je treba predhodno vložiti zahtevek pri delodajalcu in ki izhaja iz nacionalne sodne prakse, opravičen z dejstvom, da pravica javnega uslužbenca do pridobitve kompenzacije s prostim časom, če je njegov delovni čas presegel zakonsko dovoljenega, temelji na načelu dobre vere, zapisanem v členu 242 BGB, in zato pomeni sestavni del zaupnega in delovnega razmerja, ki obstaja med javnim uslužbencem in delodajalcem v javnem sektorju. Ta zahteva bi slednjemu omogočila, da se organizira tako, da bi lahko spoštoval obveznost kompenzacije in prilagodil razpored dela. Mesto Halle v zvezi s tem dodaja, da navedena zahteva odraža voljo nacionalnega zakonodajalca, da prepreči – zato, da se zagotovi kontinuiteta opravljanja javne službe – kopičenje velikega števila prostih ur iz naslova kompenzacije.

72 V zvezi s tem je treba spomniti, da morajo, kot izhaja iz sodne prakse, navedene v točki 62 te sodbe, države članice, če področje ni urejeno z določbami prava Unije, urediti postopkovna pravila glede pravnih sredstev, katerih namen je varstvo pravic, ki jih imajo posamezniki na podlagi prava Unije, če se s temi pravili spoštujeta načeli

enakovrednosti in učinkovitosti (glej sodbo z dne 14. decembra 1995 v zadevi Peterbroeck, C-312/93, Recueil, str. I-4599, točka 12; zgoraj navedeno sodbo Impact, točka 46, in sodbo z dne 29. oktobra 2009 v zadevi Pontin, C-63/08, ZOdl., str. I-10467, točka 43).

73 V tem primeru glede spoštovanja načela enakovrednosti iz dokumentov, predloženih Sodišču, izhaja, da – kot trdi nemška vlada – obveznost predhodne vložitve zahtevka pri delodajalcu, če temelji na načelu dobre vere iz člena 242 BGB, zadeva vse tožbe, ki jih vložijo javni uslužbenci proti svojemu delodajalcu zaradi povrnitve nastale škode, če ta izvira iz kršitve nacionalnega prava ali prava Unije, za preverjanje česar pa je pristojno predložitveno sodišče.

74 Predložitveno sodišče se nasprotno sprašuje, ali ta pogoj ne nasprotuje načelu učinkovitosti, saj bi lahko preveč otežil izvajanje prava Unije.

75 V zvezi s tem je glede uporabe razpoložljivih pravnih sredstev za ugotavljanje odgovornosti države članice zaradi kršitve prava Unije treba spomniti, da je Sodišče že presodilo, da lahko nacionalno sodišče preveri, ali si je oškodovanec ustrezno prizadeval, da bi se izognil škodi ali da bi omejil njeno velikost, in zlasti ali je pravočasno uporabil vsa pravna sredstva, ki jih je imel na voljo (zgoraj navedeni sodbi Brasserie du pêcheur in Factortame, točka 84, in Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation, točka 124, in sodba z dne 24. marca 2009 v zadevi Danske Slagterier, C-445/06, ZOdl., str. I-2119, točka 60).

76 V skladu s splošnim načelom, ki je skupno vsem pravnim sistemom držav članic, mora namreč oškodovanec pokazati ustrezno prizadevanje za omejitev velikosti škode ali pa tvega, da jo bo moral nositi sam (sodba z dne 19. maja 1992 v združenih zadevah Mulder in drugi proti Svetu in Komisiji, C-104/89 in C-37/90, Recueil, str. I-3061, točka 33, ter zgoraj navedeni sodbi Brasserie du pêcheur in Factortame, točka 85, in Danske Slagterier, točka 61).

77 Vendar pa iz sodne prakse Sodišča izhaja, da bi bilo v nasprotju z načelom učinkovitosti, če bi se oškodovancem naložilo, da morajo sistematično uporabiti vsa pravna sredstva, ki so jim na voljo, čeprav bi to povzročilo čezmerne težave ali se to ne bi moglo razumno zahtevati od njih (zgoraj navedena sodba Danske Slagterier, točka 62).

78 Tako je Sodišče že presodilo, da bi bilo uveljavljanje pravic, ki jih določbe prava Unije, ki se neposredno uporabljajo, zagotavljajo posameznikom, nemogoče ali pretežko, če bi se njihovi odškodninski zahtevki zaradi kršitve tega prava zavračali ali omejevali samo zato, ker posamezniki niso zahtevali uveljavitve pravice, ki jim jo dajejo določbe prava Unije in ki jim jo nacionalni zakon odreka, da bi tako s pravnimi sredstvi, ki so za to predvidena, s sklicevanjem na primarnost in neposredni učinek prava Unije (glej sodbo z dne 8. marca 2001 v združenih zadevah Metallgesellschaft in drugi, C-397/98 in C-410/98, Recueil, str. I-1727, točka 106, in zgoraj navedeno sodbo Danske Slagterier, točka 63).

79 V obravnavani zadevi je treba opozoriti, da, kot izhaja iz točke 33 te sodbe, člen 6(b) Direktive 2003/88, katerega namen je zagotoviti učinkovito zaščito varnosti in zdravja delavcev in jim zagotoviti, da so dejansko deležni omejitve maksimalnega tedenskega

delovnega časa in minimalnega časa počitka, predstavlja pravilo socialnega prava Unije posebnega pomena, od katerega delodajalec v primeru neizvajanja člena 22(1) te direktive nikakor ne more odstopiti v primeru delavca, kakršen je G. Fuß.

80 Kot je Sodišče že presodilo, je treba delavca šteti za šibkejšo stranko v delovnem razmerju, zato je nujno preprečiti, da bi delodajalec razpolagal z možnostjo, da bi mu omejil njegove pravice (glej v tem smislu zgoraj navedeno sodbo Pfeiffer in drugi, točka 82).

81 Ob upoštevanju te šibkosti bi namreč takega delavca lahko odvrnili od izrecnega uveljavljanja njegovih pravic proti delodajalcu, ker bi ga lahko to izpostavilo takim delodajalčevim ukrepom, ki bi škodljivo učinkovali na delavčevo delovno razmerje.

82 Kot izhaja iz predložitvene odločbe, v zadevi, ki se obravnava v postopku v glavni stvari, tako ni sporno, da je mesto Halle vnaprej obvestilo svoje delavce, da bo premestilo tiste, ki so se sklicevali na pravice iz Direktive 2003/88, in da je bil G. Fuß, ki je od svojega delodajalca s sklicevanjem na zgoraj navedeni sklep Personalrat der Feuerwehr Hamburg zahteval, naj se v službi za intervencijo, v kateri je bil zaposlen, spoštuje maksimalni tedenski delovni čas iz člena 6(b) navedene direktive, proti svoji volji in s takojšnjim učinkom premeščen v drugi oddelek.

83 Poleg tega je treba poudariti, da obveznost zadevnih delavcev, da se za povrnitev škode, nastale zaradi kršitve take določbe, obrnejo na svojega delodajalca s predhodnim zahtevkom, da bi dosegli prenehanje te kršitve, v zadevi, kakršna je ta v postopku v glavni stvari, ki se nanaša na kršitev določbe prava Unije z neposrednim učinkom, ki jo stori delodajalec v javnem sektorju, povzroči, da je organom zadevne države članice dovoljeno, da na posameznike sistematično prenesejo breme glede zagotovitve spoštovanja teh pravil, in jim omogoča, da se po potrebi izognejo njihovemu spoštovanju, če tak zahtevek ni bil vložen.

84 Kot sta pravilno navedla G. Fuß in Komisija, člen 6(b) Direktive 2003/88, ki zadevnim delavcem nikakor ne nalaga, da od delodajalcev zahtevajo spoštovanje minimalnih zahtev iz te določbe, nasprotno – če nacionalno pravo omogoča odstopanje iz člena 22 te direktive – delodajalcem nalaga, da pridobijo izrecno in svobodno izraženo posamično soglasje zadevnega delavca o odpovedi pravicam, ki mu jih daje člen 6(b) (glej zgoraj navedeno sodbo Pfeiffer in drugi, točki 82 in 84).

85 Poleg tega je treba opozoriti, da morajo v skladu s sodno prakso, tako kot izhaja že iz točk 39 in 40 te sodbe, če so izpolnjeni zahtevani pogoji za to, da se lahko posamezniki pred nacionalnimi sodišči sklicujejo na določbe neke direktive, vsi organi držav članic, tudi decentralizirani organi, kakršni so dežele, mesta in občine, kjer je to primerno, v svoji vlogi delodajalca v javnem sektorju že sami po sebi uporabiti to določbo (glej v tem smislu zgoraj navedeni sodbi Costanzo, točke od 30 do 33, in Fuß, točki 61 in 63).

86 V teh okoliščinah je treba šteti, da ne bi bilo razumno zahtevati od delavca, ki mu je tako kot G. Fußu nastala škoda, ker je njegov delodajalec kršil pravice, ki jih daje člen 6(b) Direktive 2003/88, da predhodno vloži zahtevek pri tem delodajalcu, da bi bil upravičen do pridobitve povračila te škode.

87 Iz tega izhaja, da zahteva po taki predhodni vložitvi zahtevka nasprotuje načelu učinkovitosti.

88 Mesto Halle v zvezi s tem ne bi moglo upravičiti navedene zahteve s tem, da želi preprečiti kopičenje precejšnjega števila prostih ur iz naslova kompenzacije, ker polno spoštovanje določb člena 6(b) Direktive 2003/88 zadostuje, da se tako kopičenje prepreči.

89 Poleg tega poskuša nemška vlada nepravilno dokazati analogijo med nacionalno ureditvijo v postopku v glavni stvari in členom 91(2), prva alinea, Kadrovskih predpisov za uradnike Evropske unije. Zahteva po predhodni vložitvi pritožbe pri organu, pristojnem za imenovanja, ki je v tej določbi predpisana kot pogoj za dopustnost tožb, ki jih vložijo uradniki Evropske unije, se nanaša na tožbo proti posamičnemu aktu, ki posega v položaj in ki ga je sprejel ta organ, in ne, kot je to v obravnavanem primeru, na sprejetje nacionalne ureditve, ki nasprotuje pravu Unije in ki je povzročila škodo posameznikom, torej pravu, katerega spoštovanje morajo, kot izhaja iz točk od 83 do 85 te sodbe, države članice zagotoviti same in tega ne smejo prevaliti na te posameznike.

90 Zato je treba na drugi del drugega vprašanja odgovoriti, da pravo Unije nasprotuje nacionalni ureditvi, kot je ta v postopku v glavni stvari, ki pogojuje pravico delavca v javnem sektorju do povrnitve škode, ki mu je nastala, ker so organi zadevne države članice kršili člen 6(b) Direktive 2003/88, s pogojem, da je na delodajalca predhodno naslovil zahtevek, da bi dosegel spoštovanje te določbe.

Tretje in četrto vprašanje

91 S tretjim in četrtim vprašanjem, ki ju je treba obravnavati skupaj, se predložitveno sodišče sprašuje o obliki, ki jo mora imeti pravica do odškodnine, in o načinu izračuna odškodnine.

92 V zvezi z obliko in načinom izračuna povrnitve škode je treba poudariti, da mora biti odškodnina za škodo, ki je nastala posameznikom zaradi kršitev prava Unije, enaka nastali škodi, da zagotovi učinkovito varstvo njihovih pravic (zgoraj navedena sodba Brasserie du pêcheur in Factortame, točka 82).

93 Kot je razvidno že iz točke 62 te sodbe, ker na tem področju ni ustreznih določb prava Unije, nacionalni pravni sistem vsake države članice določi merila za ugotavljanje višine odškodnine, pod pogojem, da se spoštujeta načeli enakovrednosti in učinkovitosti (zgoraj navedena sodba Brasserie du pêcheur in Factortame, točka 83).

94 Iz tega je razvidno, da je v nacionalnem pravu držav članic, ob upoštevanju v prejšnjih dveh točkah navedenih načel, po eni strani treba določiti, ali je odškodnino za škodo, ki je nastala posamezniku zaradi kršitve določb Direktive 2003/88, treba povrniti s priznanjem dodatnega prostega časa ali z denarnim nadomestilom, po drugi strani pa določiti pravila o načinu izračuna te odškodnine.

95 Glede oblike, ki jo mora imeti pravica do odškodnine, je treba poudariti, da se bo moralo, ker priznanje dodatnega prostega časa ali denarnega nadomestila v praksi lahko onemogoči ali preveč oteži pridobitev take odškodnine, predložitveno sodišče še posebej prepričati, da izbrana vrsta odškodnine spoštuje načelo enakovrednosti, presojano z vidika odškodnin, ki jih dosojajo nacionalna sodišča v okviru pritožb ali tožb, ki temeljijo na nacionalnem pravu.

96 V zvezi s tem je treba pojasniti, da v nasprotju s trditvami G. Fußa in Komisije, ker Direktiva 2003/88 ne vsebuje nobenega določila glede povrnitve škode, nastale zaradi kršitve teh določb, iz tega ni mogoče sklepati, da pravo Unije daje prednost eni ali drugi obliki odškodnine.

97 Referenčna obdobja, ki so v členih od 16 do 18 Direktive 2003/88 določena za uporabo njenega člena 6(b) za določitev povprečnega tedenskega delovnega časa, so za zadevo, kot je ta v postopku v glavni stvari, brez pomena, pa čeprav imajo te določbe

neposredni učinek (zgoraj navedena sodba Simap, točka 70), ker nikakor ni sporno, da so vsa zadevna referenčna obdobja potekla, saj gre za obdobje, ki ga zajema odškodninski zahtevek, ki ga je G. Fuß vložil v postopku v glavni stvari.

98 Zato je treba na tretje in četrto vprašanje odgovoriti, da mora biti odškodnina za škodo, ki so jo posameznikom zaradi kršitve prava Unije povzročili in za katero odgovarjajo organi države članice, enaka nastali škodi. Če področje ni urejeno z določbami prava Unije, je treba v nacionalnem pravu države članice ob upoštevanju načel enakovrednosti in učinkovitosti po eni strani določiti, ali je treba nadomestiti škodo, ki je zaradi kršitve pravnega pravila Unije nastala delavcu, kot je G. Fuß v postopku v glavni stvari, tako da se mu prizna bodisi dodatni prosti čas bodisi denarno nadomestilo, po drugi strani pa določiti pravila o načinu izračuna te odškodnine. Referenčna obdobja iz členov od 16 do 19 Direktive 2003/88 pri tem niso pomembna.

Peto vprašanje

99 Ob upoštevanju navedenega v točki 32 te sodbe je treba na peto vprašanje odgovoriti, da so odgovori na vprašanja, ki jih je postavilo predložitveno sodišče, identični ne glede na to, ali za dejstva iz postopka v glavni stvari veljajo določbe Direktive 93/104 ali tiste iz Direktive 2003/88.

Stroški

100 Ker je ta postopek za stranke v postopku v glavni stvari ena od stopenj v postopku pred predložitvenim sodiščem, to odloči o stroških. Stroški, priglašeni za predložitev stališč Sodišču, ki niso stroški omenjenih strank, se ne povrnejo.

Iz teh razlogov je Sodišče (drugi senat) razsodilo:

1. **Delavec, ki je tako kot G. Fuß v postopku v glavni stvari kot gasilec, zaposlen v službi za intervencijo v javnem sektorju, opravil povprečni tedenski delovni čas, ki presega tistega iz člena 6(b) Direktive 2003/88/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 4. novembra 2003 o določenih vidikih organizacije delovnega časa, se lahko sklicuje na pravo Unije za uveljavitev odgovornosti organov zadevne države članice za povrnitev škode, nastale zaradi kršitve te določbe.**

2. **Pravo Unije nasprotuje nacionalni ureditvi, kot je ta v postopku v glavni stvari:**

   – **ki pogojuje – kar pa mora preveriti predložitveno sodišče – pravico delavca v javnem sektorju do povrnitve škode, ki mu je nastala, ker so organi zadevne države članice kršili pravilo prava Unije, v tem primeru člen 6(b) Direktive 2003/88, s pogojem, ki se navezuje na pojem krivde, ki presega dovolj resno kršitev navedenega prava, in**

– **ki pogojuje pravico delavca v javnem sektorju do povrnitve škode, ki mu je nastala, ker so organi zadevne države članice kršili člen 6(b) Direktive 2003/88, s pogojem, da je na delodajalca predhodno naslovil zahtevek, da bi dosegel spoštovanje te določbe.**

3. **Odškodnina za škodo, ki so jo posameznikom zaradi kršitve prava Unije povzročili in za katero odgovarjajo organi države članice, mora biti enaka nastali škodi. Če področje ni urejeno z določbami prava Unije, je treba v nacionalnem pravu države članice ob upoštevanju načel enakovrednosti in učinkovitosti po eni strani določiti, ali je treba nadomestiti škodo, ki je zaradi kršitve pravnega pravila Unije nastala delavcu, kot je G. Fuß v postopku v glavni stvari, tako da se mu prizna bodisi dodatni prosti čas bodisi denarno nadomestilo, po drugi strani pa določiti pravila o načinu izračuna te odškodnine. Referenčna obdobja iz členov od 16 do 19 Direktive 2003/88 pri tem niso pomembna.**

4. **Odgovori na vprašanja, ki jih je postavilo predložitveno sodišče, so identični ne glede na to, ali za dejstva iz postopka v glavni stvari veljajo določbe Direktive Sveta 93/104/ES z dne 23. novembra 1993 o določenih vidikih organizacije delovnega časa, kakor je bila spremenjena z Direktivo 2000/34/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. junija 2000, ali tiste iz Direktive 2003/88.**

Podpisi